

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

№6(5)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

AKTABGACHA VA AKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 344 sahifa,
16-iyun, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijanovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Tinglovchilarga axloqiy-estetik tarbiya berishda notiqlik madaniyatini shakllantirishning samaradorlik ko'rsatkichlari	10
Fazliddin Abdunabiyevich Abdurazaqov	
Professor-o'qituvchilarning ilmiy-pedagogik salohiyatini xalqaro mezonlar asosida rivojlantirish yo'llari	15
Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li	
Orfografik kompetensiyaning mohiyati va boshlang'ich sinflarda shakllanish bosqichlari	21
Abduvaliyeva Nodira Alisherovna, Mo'minjonova Gulnoraxon Abdupatto qizi	
Tabiiy fanlarni o'qitishda uch o'lchamli vizualizatsiyalarning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati	25
Nabijonova Feruza Valijon qizi	
Loyiha texnologiyasi asosida bo'lajak o'qituvchilarda ijtimoiy tashabbuskorlikni rivojlantirish mazmuni	28
O'rinova Nilufar Muxammadovna	
Sinfdan tashqari o'qish darslarida badiiy asar bilan ishlashning kompetensiyaviy yondashuv asosidagi metodikasi	32
Qilichova Billura Yorqinxuja qizi, Homidov H. K.	
Kasbiy-kommunikativ madaniyat fenomenining pedagogik talqini va rivojlanish tendensiyalari	37
Tashpulatova Nodira Olimjon qizi	
Tabiiy fanlarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuv	41
Umbarova Nasiba Xolboy qizi	
Xorijiy tillarni o'rganishda shaxs nutqining shakllanishida psixolingvistikaning ahamiyati	44
Ahmedov Shavkat Asadilloevich, Ataboev Navruz Ihombek o'g'li	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matnni tushunish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi (PIRLS dasturi misolida)	47
Abduraxmanova Charos Burxanovna	
Lesson Planning in English Language Teaching at Technical Universities	51
Aitbaeva Nursuliu Tairbekovna	
Lingvistik intellekt asosida individual o'qitish yondashuvining samaradorligi	55
Allanazarova Sadoqat Azimovna	
Xorij tadqiqotlarida zamonaviy oila transformatsiyasida farzandlar taraqqiyotining ijtimoiy-psixologik asoslari	59
Bo'riyeva Mahbuba Shavkatovna	
Теоретико-методологические подходы к изучению эмоциональных концептов в литературе: (на материале английских и немецких фразеологизмов)	63
Сайёра Улашевна Тагаева, Азиза Анкаевна Уразкулова	
The Importance of Forming a Schedule for High School Students	67
D. T. Atabayeva, X. I. Abduraymova	
Milliy cholg'u ansambllari orqali o'quvchilar musiqiy dunyoqarashini shakllantirish	70
Dadamirzayeva Gulshanoy To'lanjon qizi	
Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyaga yondashuvning texnologik xususiyatlari ...	75
Jumanov Sherzod Saloyevich	
Adabiyot darsliklari uchun yangi o'zbek adabiyoti namunalarini saralashning ilmiy-metodik asoslari	78
Musaboyeva Zulfira Iqboljon qizi	
Maktab geometriyasida ko'pyoqlilar mavzusini o'rganishning innovatsion usullari	83
Pirlepesov Umrbek Baxtiyor o'g'li	
Generativ AI vositalarining mustaqil ta'lim jarayonidagi didaktik funksiyalari	86
Qahramonova Xumora Qahramonovna	
O'quvchi-sportchilar uchun individual mashg'ulot yuklamalarini avtomatik rejalashtirish va optimallashtirish imkoniyatini yaratish ahamiyati	91
Qosimov Faxriddin Jo'raqulovich	

Когнитивный диссонанс как социально-психологический феномен в контексте высшего образования: теоретический анализ	95
Мансурова Гульмира Рафазловна	
Регуляторный произвол или необходимый порядок? Влияние новых регуляторных механизмов на свободу расследовательской журналистики	101
Рауфова Озода	
Qizlar tarbiyasida mahalla–oila–maktab hamkorligi mexanizmlari	105
Choriyeva Dildora Ismat qizi	
Oliy ta'lim muassasalarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini individuallashtirishning samaradorligi: kompetensiyaviy yondashuv asosida	109
Tangriyev Abdulkarim Tovashevich	
O'qish savodxonligi darslarida matn bilan ishlash orqali o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish texnologiyasi.....	114
Boymurodova Nodirabegim Bahodir qizi	
Raqamli transformatsiya sharoitida STEAM ta'limi orqali talabalarda tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirish	120
Kozimova Mehriniso Akbarali qizi	
Oliy ta'limda kvest texnologiyasi yordamida fizika fanining murakkab tushunchalarini o'zlashtirish samaradorligini oshirish metodikasi.....	125
O'rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish texnologiyalari va ularning amaliy qo'llanilishi	129
Sharipov Nodir Botir o'g'li	
Management of Medical Emergencies in Outpatient Dental Clinics.....	133
Adurazzoqov Kamoliddin, Umarov Maruf, Buzrukhoda Javohir	
Psixologik farovonlikning asosiy komponentlari, ta'sir qiluvchi omillar va zamonaviy baholash usullari	138
Aliyev Samariddin Murotali o'g'li	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari	142
Boymurodova Sadoqat Istam qizi	
O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi.....	146
Gadoymurodova Kamola Sunnatulloevna	
Oilada bola tarbiyasining ahamiyati va uning shaxs kamolotiga ta'siri	151
Galdiyeva Mehribon Durdiyevna, Oilimova Mushtariy Xaydarali qizi	
Art-pedagogika vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida estetik dunyoqarashni shakllantirishning pedagogik ahamiyati	154
Gulboyev Akbar Tuxtyayevich	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy tadbirlar orqali vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish	158
Homidov Husniddin Kupaysinovich, Yusupova Gulzor Yunusjon qizi, Norbekova Sevinch Musurmon qizi	
Bone-Grafting Materials in Oral Surgery: Classification, Biological Properties, and Clinical Application	161
Jumaqulova Mashhura Alishevovna, Buzrukhoda Javohir Davronovich	
Mediatsiya va o'qib tushunish kompetensiyasi o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik	166
Karimova Dilyoraxon Raximjon qizi	
Using STEM Technologies to Foster Rational Thinking in the Dentistry	169
Khonimqulov Javlon, Burkhonova Zarafuz	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarini montessori metodikasi vositasida til o'rganish ko'nikmalarini shakllantirish usullari modeli.....	173
Mahbuba Yusupova Rustam qizi	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda tayanch kompetensiyalarni integrativ yondashuv asosida shakllantirish metodikasining samaradorligi.....	177
Nasimova N. Q.	
Analysis of Scanning Techniques Used in Orthodontic Dentistry	182
Nasrullayev Javlonbek Ta'atonovich, Rahimberdiyev Rustam Abdunosirovich	
Zamonaviylik - ta'lim konsepsiyasida asosiy mezon sifatida	187
Ochilova Gulnoza Odilovna	

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS	O'qish savodxonligi darslarida xalq og'zaki ijodidan foydalanish metodikasi 191 Qahhorova Sojida Bahodir qizi, Zokirov Javoxir G'aybullo o'g'li
	Diqqat va xotira jarayonlarida raqamli texnologiyalarning roli 196 Salomova Nargiza Sattorovna
	Talabalarda kasbiy refleksiya rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillarning empirik tahlili..... 200 Shukurova Nargiza Ikramovna
	Gimnastikachi qizlarda egiluvchanlik jismoniy sifatini rivojlantirish jarayonida shikastlanishlarning oldini olish 205 Sultanova Musharafxon Xudoyqul qizi
	Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ekologik bilimlarni raqamli texnologiyalar yordamida rivojlantirish... 210 Sayfetdinova Dildora Ikramitdinovna
	Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari, imkoniyatlari va yo'nalishlari 216 Uralova Nurxon Maxadovna
	Naqshbandiya qadriyatlarini bo'lg'usi o'qituvchi shaxsini shakllantirishdagi o'rni..... 220 Xalmuxamedova Maxbuba Aslanovna
	Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari 223 Xo'jamberdiyeva Maftuna Norqobilovna, Sanaqulova Sevinch Baxtiyor qizi
	Developing Logical Thinking via the Use of STEM Technology 226 Yarmuhammedov Nabijon Navruzovich, Burkhonova Zarafuz
	Jismoniy tarbiya darslarida innovatsion metodlardan foydalanishning ahamiyati 229 Yo'ldoshboyeva Zulfiya Ravshan qizi, Jumayev Abdilxakim Turdiyevich
	Значение предмета физического воспитания и спортивной метрологии в физическом воспитании молодежи 233 Маматкулов Равшанжон Солижонович
	Аксиологические аспекты диалога культур в романе Сухбата Афлатуни "Рай Земной" 237 Чернова Татьяна Алексеевна, Худойназаров Сардорбек
	Maktab boshqaruvida ilmiy asoslangan yondashuvlarni joriy etishning pedagogik shart-sharoitlari..... 240 Akbutayeva Gulasal Uzoq qizi
	Features of Verbal and Non-Verbal Communication in Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions 248 Gulnoza Aslamovna Azimkulova
	Chaenomeles Japonica (Thunb.) Lindl. Ex Spach mevalaridan ajratib olingan polifenol va pektin komplekslarining ichak mikrobiotasi, oksidlovchi stress va immun javobga ta'sirini molekulyar-biologik usullar asosida tadqiq etish 251 Ergasheva Nigora G'ayratovna
	Contemporary Linguodidactic Trends in Teaching English in Higher Education 259 Khudoyarova Ziyoda Maratovna
	Yuqori sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning muammo va imkoniyatlari..... 264 Layloxon Xabibullayeva Tursunali qizi
	Raqamli sport pedagogikasi va bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish omillari..... 269 Matvapayev Azizbek Gaibnazar o'g'li
	Sun'iy intellektga qaramlik: raqamli addiksiya evolyutsiyasining yangi bosqichi 273 Mo'minxo'jayeva Zuhra Alimjon qizi
	Linguo-Cognitive Modeling of The Relationship Between Life and Death In Literary Texts: a Comparative Analysis (Based on 20 th -Century English and Karakalpak Works)..... 279 Najimova Perizad Arslanbay qizi
	Talabalar intellektual qobiliyatini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari 283 Shodiyeva Charos Ravshan qizi
	Ta'limiy o'yinlar vositasida ko'zi ojiz bolalar nutqidagi kamchiliklarni korreksiyalashga qaratilgan mashg'ulotlarining asosiy bosqichlari 286 Xaytova Farida Kuchkarovna

Raqamli va an'anaviy o'qish: qiyosiy tahlil.....	292
<i>Mashrapova Sevara Xabibovna</i>	
Mustahkam oila qadriyatlari va ularning zamonaviy jamiyat rivojiga ta'siri.....	296
<i>Soyibova Bonu O'tkir qizi</i>	
Sog'lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik mohiyati	301
<i>Xoliqov Farxod Karomatillo o'g'li</i>	
Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalar: sun'iy intellekt vositalaridan oqilona foydalanish metodikasi...	305
<i>Aminov Shavkatjon Sobir o'g'li, Abdusattarova Muhlisaxon Foziljon qizi, Berdiyaroova Jasmena Sherzodjon qizi</i>	
Boshlang'ich tayyorgarlik bosqichidagi dzyudochilarda koordinatsion qobiliyatlarni shakllantirishning samarali vositalari	311
<i>Jumanova Iroda Shokirjon qizi</i>	
Mediatsiya va o'qib tushunish kompEtensiyasi o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik.....	315
<i>Karimova Dilyoraxon Raximjon qizi</i>	
Xorijiy tillarda yozma ish turlarini o'rganishning o'ziga xos jihatlari	319
<i>Omonova Sarvinoz</i>	
Can Duolingo Reduce Speaking Anxiety: A Literature-Based Analysis	322
<i>Qodirqulova Ra'no</i>	
Kommunikativ yondashuv asosida o'quvchilarning chet tilida muloqot qilish ko'nikmalarini takomillashtirish	326
<i>Sa'dullayeva Shahzoda Nuriddin qizi</i>	
Zamonaviy psixologning kasbiy kompetensiyasi: krizisli vaziyatlarda ishlash texnologiyalari.....	330
<i>Shirinov Otabek Tualovich</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari, imkoniyatlari va yo'nalishlari	333
<i>Uralova Nurxon Maxadovna</i>	
Иммерсивные технологии в обучении русскому языку как иностранному: современные подходы и перспективы	337
<i>Абдусаламова Адига Каримджановна</i>	
Инновационная методика интенсивного обучения студентов филологического направления русскому языку в сопоставлении с узбекским языком	340
<i>Касимов А. Б.</i>	

SUN'IY INTELEKTGA QARAMLIK: RAQAMLI ADDIKSIYA EVOLYUTSIYASINING YANGI BOSQICHI

Mo'minxo'jayeva Zuhra Alimjon qizi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
"Pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada sun'iy intellektga qaramlik zamonaviy raqamli addiksiyalarning yangi va murakkab shakli sifatida tahlil qilinadi. Unda SI qaramligining mazmuni, diagnostik indikatorlari hamda kognitiv, emotsional, xulq-atvoriy va algoritmik-kommunikativ komponentlardan iborat strukturaviy modeli yoritiladi. Tadqiqotda sun'iy intellekt vositalariga haddan tashqari tayanish mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil, emotsional regulyatsiya va real ijtimoiy muloqot jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi asoslanadi. Shuningdek, SI qaramligining klassik internet, smartfon va o'yin qaramligidan farqli jihatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellektga qaramlik, raqamli addiksiya, kognitiv tayanish, kognitiv offloading, emotsional bog'lanish, kompulsiv foydalanish, algoritmik moslashuv, diagnostik indikatorlar, strukturaviy model, tanqidiy fikrlash.

Abstract: The article analyzes artificial intelligence addiction as a new and complex form of modern digital addiction. It describes the nature of AI addiction, its diagnostic indicators, and a structural model consisting of cognitive, emotional, behavioral, and algorithmic-communicative components. The study argues that excessive reliance on artificial intelligence tools may negatively affect independent thinking, critical analysis, emotional regulation, and real social communication processes. It also reveals the distinctive features of AI addiction compared to traditional Internet, smartphone, and gaming addictions.

Key words: artificial intelligence addiction, digital addiction, cognitive reliance, cognitive offloading, emotional attachment, compulsive use, algorithmic adaptation, diagnostic indicators, structural model, critical thinking.

Аннотация: В статье зависимость от искусственного интеллекта рассматривается как новая и сложная форма современной цифровой аддикции. Раскрываются содержание зависимости от ИИ, её диагностические индикаторы, а также структурная модель, включающая когнитивный, эмоциональный, поведенческий и алгоритмико-коммуникативный компоненты. В исследовании обосновывается, что чрезмерная зависимость от инструментов искусственного интеллекта может негативно влиять на самостоятельное мышление, критический анализ, эмоциональную регуляцию и процессы реального социального взаимодействия. Также раскрываются отличительные особенности зависимости от ИИ по сравнению с классическими формами интернет-, смартфонной и игровой зависимости.

Ключевые слова: зависимость от искусственного интеллекта, цифровая аддикция, когнитивная зависимость, когнитивная разгрузка (cognitive offloading), эмоциональная привязанность, компульсивное использование, алгоритмическая адаптация, диагностические индикаторы, структурная модель, критическое мышление.

KIRISH

XXI asrda sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson hayotining deyarli barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Dastlab texnik yordamchi, axborot qidirish vositasi yoki avtomatlashtirilgan hisoblash tizimi sifatida qaralgan sun'iy intellekt bugungi kunda insonning fikrlash, qaror qabul qilish, muloqot qilish, o'zini ifodalash va emotsional holatini boshqarish jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatuvchi murakkab raqamli muhitga aylandi [6].

Ayniqsa, generativ sun'iy intellekt tizimlari foydalanuvchi bilan real vaqt rejimida dialogga kirishishi, berilgan savollarga moslashgan javoblar yaratishi, matn tuzishi, maslahat berishi, tahlil qilishi va ayrim holatlarda psixologik qo'llab-quvvatlovchi suhbatdosh sifatida idrok etilishi bilan avvalgi raqamli texnologiyalardan sezilarli darajada farq qiladi [3]. Shu sababli sun'iy intellektdan foydalanish endilikda faqat texnologik taraqqiyot yoki raqamli savodxonlik masalasi emas, balki shaxsning kognitiv mustaqilligi, psixologik barqarorligi, emotsional ehtiyojlari va ijtimoiy moslashuvi bilan bog'liq dolzarb ilmiy muammo sifatida ko'rib chiqilmoqda [7].

O'zbekiston sharoitida ham sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim, fan, iqtisodiyot, davlat boshqaruvi, xizmat ko'rsatish va ijtimoiy sohalarga keng joriy etish bo'yicha muhim tashabbuslar ilgari surilmoqda [2]. Bu jarayon zamonaviy jamiyatning raqamli transformatsiyasi bilan uzviy bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Zamon shiddat bilan o'zgarayapti. Jahonda har bir sohaga sun'iy intellekt, raqamli texnologiyalar kirib kelayapti" [1]. Mazkur fikr sun'iy intellektning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni tobora ortib borayotganini ko'rsatadi. Biroq texnologik imkoniyatlar kengaygani sari, ularning inson psixikasi va shaxs rivojlanishiga ta'sirini ham chuqur tahlil qilish zarurati kuchayadi. Chunki har qanday raqamli vosita, ayniqsa, foydalanuvchiga moslashuvchi va u bilan doimiy muloqotga kirishuvchi tizimlar insonning tafakkur uslubi, qaror qabul qilish strategiyasi, emotsional regulatsiyasi va ijtimoiy xulqiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishning ijobiy jihatlari ko'p. Ular ta'lim jarayonida individual yondashuvni kuchaytiradi, murakkab mavzularni tushuntirishga yordam beradi, ilmiy izlanishlar uchun tezkor axborot beradi, til o'rganish, matn tahrirlash, rejalashtirish va ijodiy g'oya ishlab chiqishda samarali ko'makchi vazifasini bajaradi. Ammo masalaning ikkinchi tomoni ham mavjud: foydalanuvchi SI imkoniyatlariga haddan tashqari tayanib qolsa, mustaqil savol qo'yish, muammoni aniqlash, dalillarni solishtirish, tanqidiy tahlil qilish, qaror qabul qilish va refleksiya kabi kognitiv faoliyatlar asta-sekin zaiflashishi mumkin [6]. Ayniqsa, talabalar va yoshlar orasida SI vositalaridan nazoratsiz foydalanish akademik mustaqillik, ijodiy fikrlash, o'z-o'zini nazorat qilish va intellektual javobgarlik masalalarini murakkablashtiradi. Shu jihatdan sun'iy intellektga qaramlik fenomenini ilmiy asosda o'rganish, uning diagnostik mezonlarini aniqlashtirish va strukturaviy modelini ishlab chiqish zamonaviy psixologiya, neyroxulq-atvor tadqiqotlari hamda raqamli pedagogikaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Sun'iy intellektga qaramlikni umumiy tarzda foydalanuvchining SI vositalaridan foydalanishni nazorat qila olmasligi, intellektual faoliyatni tobora ko'proq SIga topshirishi, emotsional yengillik yoki psixologik qo'llab-quvvatlash uchun SI bilan muloqotga ehtiyoj sezishi hamda algoritmik moslashuvchan tizim bilan doimiy interaktiv aloqaga psixologik jihatdan bog'lanib qolishi sifatida ta'riflash mumkin [3]. Bu holatda SI oddiy texnik vosita bo'lib qolmaydi; u foydalanuvchi uchun fikrni tartibga soluvchi, qaror tanlashga yordam beruvchi, kayfiyatni yumshatuvchi va ayrim vaziyatlarda "doimiy mavjud suhbatdosh" sifatida idrok etiladigan psixologik obyektga aylanadi. Demak, SI qaramligi faqat ekran oldida ko'p vaqt o'tkazish yoki texnologiyadan tez-tez foydalanish bilan izohlanmaydi. Uning mohiyatida shaxsning kognitiv, emotsional va xulq-atvoriy tizimlarining algoritmik raqamli muhit bilan uzviy bog'lanib borishi yotadi [18].

Mazkur fenomen klassik internet, smartfon, ijtimoiy tarmoq yoki o'yin qaramligiga o'xshash ayrim belgilarni namoyon qilsa-da, ularning oddiy takrori emas. An'anaviy raqamli addiksiyalarda foydalanuvchi asosan tayyor kontentni iste'mol qiladi: video ko'radi, post o'qiydi, o'yin o'ynaydi yoki xabarlar oqimini kuzatadi. Sun'iy intellekt bilan muloqotda esa foydalanuvchi passiv iste'molchi emas, balki dialogning faol ishtirokchisiga aylanadi. U savol beradi, javob oladi, fikrini aniqlashtiradi, qaror variantlarini muhokama qiladi, matn yaratadi va jarayonni o'z ehtiyojlariga mos ravishda yo'naltiradi [14]. Shuning uchun SI qaramligida qaramlik obyektini faqat kontent emas, balki dialog, javob kutish, moslashgan munosabat va raqamli suhbatdosh bilan yuzaga keladigan psixologik aloqadir.

SI qaramligini aniqlashda bir nechta muhim diagnostik mezonlarga tayanish mumkin. Hozirgi ilmiy manbalarda ushbu holat mustaqil klinik tashxis sifatida to'liq rasmiylashtirilgani yo'q [19]. Biroq raqamli addiksiyalar, muammoli internet foydalanish, o'yin qaramligi va chatbotlardan haddan tashqari foydalanish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar SI qaramligining dastlabki indikatorlarini belgilash imkonini beradi [4]. Bu mezonlar klinik hukm chiqarishdan ko'ra, fenomenning psixologik chegaralarini aniqlash, xavf guruhlarini ajratish va empirik tadqiqotlar uchun nazariy asos yaratish vazifasini bajaradi.

Birinchi asosiy mezon - nazoratning yo'qolishidir. Bunda foydalanuvchi SI bilan muloqot qilish vaqtini, chastotasini yoki davomiyligini boshqarishda qiynaladi. Masalan, u qisqa savol berish niyatida platformaga kiradi, ammo suhbat uzoq davom etadi; foydalanishni kamaytirishga urinadi, lekin yana qayta murojaat qiladi. Bu holat raqamli addiksiyalardagi kompulsiv foydalanish belgilariga yaqin bo'lib, foydalanuvchining texnologiya bilan munosabatida ixtiyoriy nazorat sustlashayotganini ko'rsatadi [4].

Ikkinchi mezon - kognitiv tayanishning kuchayishi. Bunda shaxs mustaqil fikrlash, matn tuzish, qaror qabul qilish, rejalashtirish, muammoni tahlil qilish yoki g'oya ishlab chiqish jarayonlarida SIga tobora ko'proq murojaat qiladi [7]. Agar dastlab SI yordamchi vosita sifatida ishlatilgan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan u fikrlash jarayonining asosiy tayanchiga aylanishi mumkin.

1 <https://president.uz/oz/lists/view/7464>

Uchinchi mezon - kognitiv offloadingning ortishidir. Kognitiv offloading murakkab aqliy vazifalarni tashqi vosita yoki tizimga topshirish jarayonini anglatadi [8]. Aslida bu mexanizm inson faoliyatida tabiiy va foydali bo'lishi mumkin: odamlar eslatmalar yozadi, kalendaridan foydalanadi, kalkulyator ishlatadi yoki qidiruv tizimlariga murojaat qiladi. Ammo SI sharoitida bu jarayon sifat jihatidan o'zgaradi, chunki foydalanuvchi nafaqat xotira yukini, balki tahlil qilish, savol tuzish, xulosa chiqarish va baholash kabi yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalarini ham tashqi raqamli tizimga topshira boshlaydi. Bunday holat uzoq muddatda mustaqil fikrlash, tanqidiy tekshirish va metakognitiv monitoringning susayishiga olib kelishi mumkin.

To'rtinchi mezon - Slga emotsional regulyatsiya vositasi sifatida tayanishdir. Foydalanuvchi yolg'izlik, xavotir, zerikish, tushkunlik yoki noaniqlik holatlarida insonlar bilan muloqot qilish o'rniga SI bilan suhbatlashish orqali yengillik izlaydi [5]. Bu jarayonning xavfli tomoni shundaki, SI doim mavjud, tez javob beradi, tanqid qilmaydi va foydalanuvchining ehtiyojiga mos ohangda javob qaytaradi. Natijada foydalanuvchi real ijtimoiy munosabatlardagi murakkabliklar, ziddiyatlar va emotsional javobgarliklardan qochib, nisbatan qulay va boshqariladigan raqamli muloqotga o'rganib qolishi mumkin.

Beshinchi mezon - ijtimoiy muloqotning texnologik vosita bilan almashishi bo'lib, bunda real odamlar bilan suhbat, maslahatlashuv yoki hamkorlik o'rini SI bilan dialog egallay boshlaydi [14]. Bu holat ijtimoiy izolyatsiyani kuchaytirishi, insonlararo munosabatlarda tashabbuskorlik va emotsional chidamlilikni pasaytirishi mumkin.

Oltinchi mezon - funksional buzilishlarning yuzaga kelishidir. Agar SI'dan foydalanish o'qish, ish, uyqu, vaqt boshqaruvi, diqqatni jamlash yoki kundalik majburiyatlarni bajarishga salbiy ta'sir qila boshlasa, bu qaramlik xavfining muhim belgisi sifatida baholanadi [16]. Masalan, talaba topshiriqni bajarish jarayonida mustaqil o'qish, manba tahlil qilish yoki o'z fikrini shakllantirish o'rniga to'liq SI javoblariga tayanadi; natijada o'quv faoliyati tashqi ko'makka bog'lanib qoladi.

Yettinchi mezon - tolerantlik va chekinish belgilaridir. Foydalanuvchi avvalgidek qoniqish olish uchun SI bilan ko'proq vaqt o'tkazishga intiladi, SI'dan uzoqlashganda esa bezovtalik, asabiylik, bo'shliq yoki noqulaylik hissini boshdan kechiradi [21]. Bu belgilar SI qaramligi klassik addiksiya modellaridagi ayrim mexanizmlar bilan kesishishini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Sun'iy intellektga qaramlikning ichki tuzilmasini tushunish uchun uni to'rtta asosiy komponent birligida tahlil qilish maqsadga muvofiq: kognitiv, emotsional, xulq-atvor va algoritmik-kommunikativ komponentlar [18]. Ushbu komponentlar alohida-alohida emas, balki bir-birini kuchaytiruvchi tizim sifatida ishlaydi. Aynan shu tizimlilik SI qaramligini oddiy texnologik odatdan ajratib turadi.

Sun'iy intellektga qaramlikning strukturaviy modelini shartli ravishda to'rt pog'onali psixologik tizim sifatida ifodalash mumkin.

Birinchi pog'onada algoritmik-kommunikativ ta'sir joylashadi: SI foydalanuvchining savollari, ohangi, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashgan javoblar yaratadi.

Ikkinchi pog'onada emotsional javob yuzaga keladi: foydalanuvchi SI bilan muloqotdan yengillik, qoniqish, tushunilganlik yoki qo'llab-quvvatlanish hissini oladi.

Uchinchi pog'onada kognitiv tayanish shakllanadi: shaxs muammo qo'yish, savol tuzish, fikr yaratish, qaror qabul qilish va refleksiya jarayonlarida Slga tobora ko'proq suyana boshlaydi.

To'rtinchi pog'onada xulq-atvoriy mustahkamlanish yuz beradi: Slga qayta-qayta murojaat qilish odatga aylanadi, foydalanish chastotasi ortadi va nazorat susayadi. Ushbu pog'onalar o'zaro yopiq sikl hosil qilib, algoritmik moslashuv → emotsional yengillik → kognitiv tayanish → kompulsiv foydalanish → qaramlikning chuqurlashishi shaklida rivojlanadi [18].

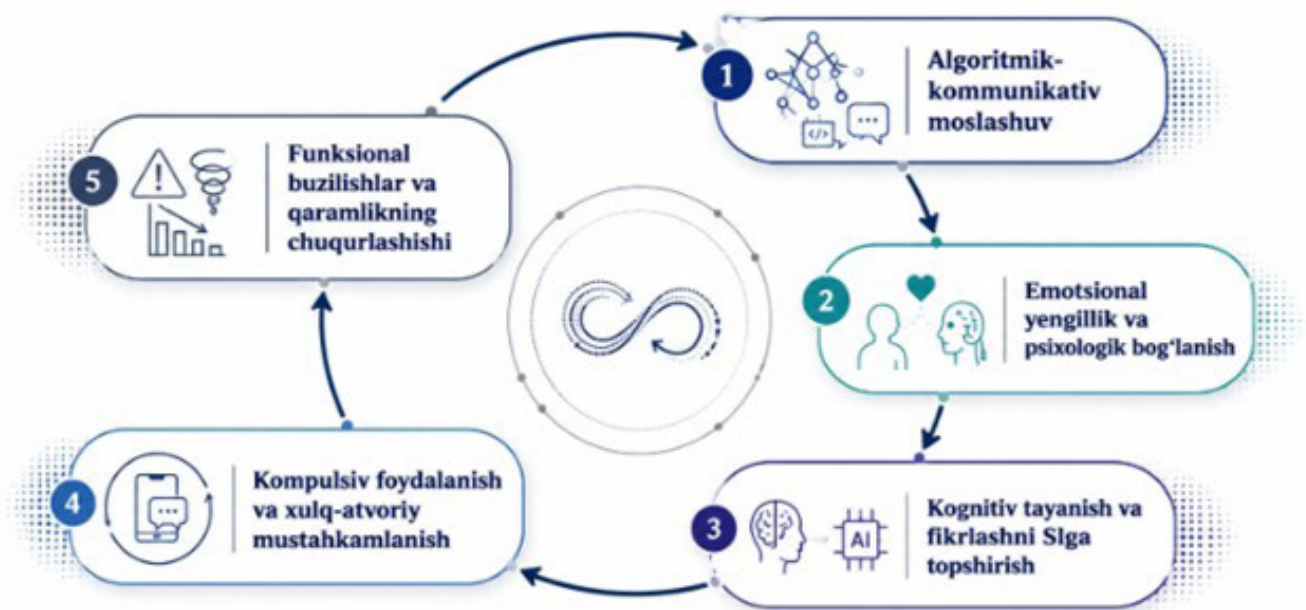
TAHLIL VA NATIJALAR

Kognitiv komponent foydalanuvchining fikrlash jarayoni SI mavjudligiga bog'lanib borishi bilan tavsiflanadi. Bunda shaxs murakkab intellektual vazifalarni bajarishda avval o'z bilim va tajribasiga emas, balki SI javoblariga suyanishga moyil bo'ladi [6]. Masalan, u muammoni o'zi aniqlashdan oldin Slga "bu masalada asosiy muammo nima?" deb murojaat qiladi; savolni mustaqil shakllantirish o'rniga SI'dan savol variantlarini so'raydi; g'oya ishlab chiqishda o'z ijodiy izlanishidan ko'ra tayyor konseptlarni tanlash bilan cheklanadi. Bunday holatda SI yordamchi vositadan tafakkur jarayonining tashkilotchisiga aylanadi. Natijada aqliy mehnatni tejash odati kuchayadi, mustaqil izlanish motivatsiyasi pasayadi va tanqidiy baholash jarayoni zaiflashadi [8].

Emotsional komponent SIning psixologik tayanch sifatida qabul qilinishi bilan bog'liq. Foydalanuvchi SI bilan suhbatda o'zini tinglangan, tushunilgan va hukm qilinmayotgandek his qilishi mumkin [5]. Bunday subyektiv tajriba, ayniqsa, yolg'izlik, emotsional charchoq, xavotir yoki ijtimoiy noqulaylik holatlarida kuchayadi. SI foydalanuvchining ohangiga moslashgan, muloyim va qo'llab-quvvatlovchi javoblar bergani sari u oddiy dastur emas, balki "emotsional xavfsiz zona" sifatida qabul qilinadi. Bu esa shaxsning emotsional ehtiyojlarini real ijtimoiy munosabatlar orqali emas, balki texnologik vosita orqali qondirish odatini shakllantiradi. Vaqt o'tishi bilan bunday odat real muloqotdagi noaniqlik, tanqid yoki ziddiyatlarga nisbatan chidamlilikni kamaytirishi mumkin.

Xulq-atvor komponenti SI bilan muloqotning takroriy va kompulsiv tus olishida namoyon bo'ladi. Foydalanuvchi SI'dan foydalanishni oldindan rejalashtirmagan bo'lsa ham, zerikish, charchoq, noaniqlik yoki qaror qabul qilishdagi ikkilanish paytida unga avtomatik tarzda murojaat qiladi [4]. Bu jarayon asta-sekin odatiy xulq sxemasiga aylanadi: savol tug'iladi - SIga murojaat qilinadi - tezkor javob olinadi - vaqtincha yengillik paydo bo'ladi - keyingi vaziyatda yana SIga qaytiladi. Bunday sikl takrorlangani sari foydalanuvchining ichki muammoni hal qilish resurslari kamroq ishga tushadi, tashqi raqamli yordam esa birlamchi strategiyaga aylanadi. Natijada vaqtning boshqarish qiyinlashadi, mustaqil faoliyat izdan chiqadi va SI bilan muloqot kundalik xatti-harakatning muhim qismiga aylanadi [16].

Algoritmik-kommunikativ komponent SI qaramligining eng o'ziga xos qatlamidir. Klassik raqamli platformalar foydalanuvchiga kontent tavsiya qilishi mumkin, lekin SI tizimlari foydalanuvchining savol berish uslubi, mavzulari, xatolari, emotsional ohangi va ehtiyojlariga mos javoblar yaratadi [14]. Bu moslashuv foydalanuvchida "meni tushunyapti", "menga mos javob beryapti", "men bilan individual ishlayapti" degan idrokni kuchaytiradi. Natijada SI bilan muloqot shaxsiylashtirilgan psixologik tajribaga aylanadi. Bu jarayonda foydalanuvchi SIga insoniy xususiyatlarni yuklashi, uni suhbatdosh, maslahatgo'y yoki hamroh sifatida qabul qilishi mumkin [15]. Shuning uchun SI qaramligida qaramlikni faqat foydalanuvchi xulqi orqali emas, balki algoritmik tizimning muloqotni qanday tashkil etishi orqali ham tushuntirish zarur.

1-rasm: Sun'iy intellektga qaramlikning strukturaviy modeli

Ushbu to'rt komponent o'zaro bog'liq spiral hosil qiladi. Avval algoritmik moslashuv muloqotni foydalanuvchi uchun jozibador qiladi. Keyin muloqot emotsional yengillik beradi. Emotsional yengillik SIga qayta murojaat qilish ehtimolini oshiradi. Takroriy murojaat esa kognitiv tayanish va kompulsiv xulqni mustahkamlaydi [18]. Shu tariqa SI qaramligi birdaniga emas, balki asta-sekin, foydalanuvchi ehtiyojlari va algoritmik javoblar o'rtasidagi takroriy o'zaro ta'sir natijasida shakllanadi (1-rasmga qarang).

Sun'iy intellektga qaramlikni boshqa raqamli addiksiyalardan farqlashda uchta asosiy jihat alohida ahamiyatga ega: interaktivlik, personalizatsiya va fikrlash jarayoniga bevosita aralashuv. Birinchidan, SI bilan muloqotda interaktivlik darajasi nihoyatda yuqori bo'ladi. An'anaviy raqamli addiksiyalarda foydalanuvchi ko'proq tayyor kontentni qabul qiladi [23]. SI bilan munosabatda esa foydalanuvchi suhbatni o'zi boshlaydi, savolni o'zi beradi, javobni aniqlashtiradi, qo'shimcha izoh so'raydi va dialog yo'nalishini o'zgartiradi [25]. Demak, bu yerda

stimulning o'zi tayyor kontent emas, balki dialogik jarayon, javob kutish va javobga javoban yana yangi savol berish imkoniyatidir. Bu jarayon foydalanuvchini suhbat ichida ushlab turuvchi mustahkamlovchi aylanmaga aylanishi mumkin.

Ikkinchidan, SI qaramligida personalizatsiya kuchli psixologik omil sifatida ishlaydi. Raqamli platformalar foydalanuvchining qiziqishlariga qarab kontent tavsiya qilishi mumkin, ammo SI real vaqt rejimida foydalanuvchining fikr uslubi, savol berish tarzi, emotsional ohangi va kommunikativ ehtiyojlariga moslashgan javoblar yaratadi [14]. Bu holat foydalanuvchida ijtimoiy mavjudlik illyuziyasini kuchaytiradi. Ya'ni u SI javoblarini oddiy avtomatik natija emas, balki o'ziga qaratilgan, mazmunli va shaxsiy muloqot sifatida qabul qiladi [15]. Shuning uchun SI foydalanuvchi ongida texnik vosita maqomidan chiqib, psixologik suhbatdosh obraziga yaqinlashadi.

Uchinchidan, SI qaramligining eng xavfli jihatlaridan biri uning fikrlash jarayoniga bevosita aralashuvidir. Internet yoki ijtimoiy tarmoq qaramligi ko'proq diqqatning chalg'ishi, vaqtni yo'qotish yoki ijtimoiy faoliyatning kamayishi bilan izohlansa, SI qaramligi tafakkurning ichki bosqichlariga kirib boradi [7]. U muammoni qo'yish, savol yaratish, g'oya ishlab chiqish, dalillarni tartibga solish, qaror variantlarini baholash va refleksiya qilish kabi jarayonlarda faol ishtirok etadi [6]. Bu holat foydalanuvchining intellektual mustaqilligiga ikki tomonlama ta'sir qiladi: bir tomondan, SI o'rganish va fikrlashni tezlashtirishi mumkin; ikkinchi tomondan, undan nazoratsiz foydalanish shaxsning o'z aqliy strategiyalarini kamroq ishg'a solishiga olib keladi.

Fikrlash jarayoniga aralashuv ayniqsa ta'lim muhitida jiddiy masala hisoblanadi. Talaba muammoni o'zi aniqlash o'rniga SIga topshirsa, ilmiy tafakkurning boshlang'ich bosqichi zaiflashadi. Savollarni SI shakllantirib bersa, metakognitiv monitoring - ya'ni "men nimani bilmayman?", "qanday savol berishim kerak?", "qaysi dalil yetarli emas?" kabi ichki nazorat jarayonlari sustlashadi. G'oyalarni SI taklif qilsa, talaba ijodiy izlanishdan ko'ra tayyor variantlarni tanlashga odatlanadi. Qaror qabul qilishda SI javoblari tez va izchil ko'ringani uchun foydalanuvchi ularni mustaqil tekshirmasdan qabul qilishi mumkin [11]. Bu esa avtomatlashtirilgan tizimlarga ortiqcha ishonish, ya'ni automation bias xavfini kuchaytiradi [12].

SI qaramligining yana bir murakkab tomoni shundaki, unda kognitiv va emotsional bog'lanish birgalikda shakllanadi. Klassik raqamli addiksiyalarda foydalanuvchi ko'pincha kontent, o'yin mukofoti yoki ijtimoiy tasdiqqa bog'lanadi [21]. SI qaramligida esa foydalanuvchi bir vaqtning o'zida dialogdan, emotsional yengillikdan, intellektual yordamdan va shaxsga moslashgan javoblardan qoniqish oladi [5]. Bunday ko'p qatlamli mukofot tizimi qaramlik spiralini kuchaytiradi. Chunki SI foydalanuvchining ham bilish ehtiyojiga, ham emotsional ehtiyojiga, ham ijtimoiy muloqotga bo'lgan ehtiyojiga bir vaqtning o'zida javob qaytaradi.

Shu nuqtayi nazardan, sun'iy intellektga qaramlikni faqat salbiy holat sifatida soddalashtirib talqin qilish ham to'g'ri emas. Muammo SI mavjudligida emas, balki undan foydalanish usuli, chastotasi, maqsadi va psixologik funksiyasidir. Agar foydalanuvchi SI'dan tanqidiy fikrlashni kuchaytirish, bilimni tekshirish, muqobil g'oyalarni solishtirish yoki ijodiy izlanishni kengaytirish uchun foydalansa, SI ta'limiy va intellektual rivojlanish vositasiga aylanishi mumkin. Aksincha, agar SI mustaqil fikrlash o'rnini egallasa, emotsional muammolardan qochish vositasiga aylansa va real ijtimoiy muloqotni siqib chiqarsa, u psixologik qaramlik xavfini kuchaytiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sun'iy intellektga qaramlikning oldini olish uchun foydalanuvchida raqamli gigiyena, tanqidiy tafakkur, meta-kognitiv nazorat va emotsional o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Ta'lim jarayonida SI vositalarini to'liq taqiqlash emas, balki ulardan ongli, maqsadli va nazoratli foydalanish madaniyatini shakllantirish muhim. Talabalar SI javoblarini yakuniy haqiqat sifatida emas, balki tekshirilishi, solishtirilishi va qayta ishlanishi kerak bo'lgan yordamchi material sifatida qabul qilishga o'rgatilishi lozim. Bu yondashuv bir tomondan sun'iy intellekt imkoniyatlaridan samarali foydalanishga, ikkinchi tomondan esa kognitiv mustaqillikni saqlab qolishga xizmat qiladi.

Yakuniy jihatdan, sun'iy intellektga qaramlik inson va texnologiya o'rtasidagi oddiy foydalanish munosabatidan tashqariga chiqadigan, kognitiv, emotsional, xulq-atvor va algoritmik-kommunikativ komponentlar birligida shakllanadigan murakkab psixologik fenomen hisoblanadi [18]. Uning asosiy xavfi shundaki, SI nafaqat vaqtni band qiladi, balki fikrlash, savol qo'yish, qaror qabul qilish, emotsional regulyatsiya va refleksiya jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi [6]. Shu sababli SI qaramligini ilmiy jihatdan o'rganish, diagnostik indikatorlarini aniqlashtirish, empirik o'lchov vositalarini ishlab chiqish va profilaktik mexanizmlarini yaratish raqamli jamiyat sharoitida shaxsning kognitiv mustaqilligi hamda psixologik barqarorligini ta'minlashning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2024, 13-avgust). Sun'iy intellekt va startup loyihalarni rivojlantirish bo'yicha taqdimot o'tkazildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti. <https://president.uz/oz/lists/view/7464>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. (2024, 14-oktyabr). Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilga qadar rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida PQ-358-son. <https://lex.uz/docs/-7158604>

3. Zhang, X., Yin, M., Zhang, M., Li, Z., & Li, H. (2025). The development and validation of an Artificial Intelligence Chatbot Dependence Scale. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 28(2), 126–131. <https://doi.org/10.1089/cyber.2024.0240>
4. Yu, S.-C., Chen, H.-R., & Yang, Y.-W. (2024). Development and validation of the Problematic ChatGPT Use Scale: A preliminary report. *Current Psychology*, 43, 26080–26092. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-06259-z>
5. Maral, S. (2025). Problematic ChatGPT Use Scale: AI-human collaboration or unraveling the dark side of ChatGPT. *International Journal of Mental Health and Addiction*. <https://doi.org/10.1007/s11469-025-01509-y>
6. Gerlich, M. (2025). AI tools in society: Impacts on cognitive offloading and the future of critical thinking. *Societies*, 15(1), 6. <https://doi.org/10.3390/soc15010006>
7. Zhai, C., Wibowo, S., & Li, L. D. (2024). The effects of over-reliance on AI dialogue systems on students' cognitive abilities: A systematic review. *Smart Learning Environments*, 11, Article 28. <https://doi.org/10.1186/s40561-024-00316-7>
8. Risko, E. F., & Gilbert, S. J. (2016). Cognitive offloading. *Trends in Cognitive Sciences*, 20(9), 676–688. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2016.07.002>
9. Sparrow, B., Liu, J., & Wegner, D. M. (2011). Google effects on memory: Cognitive consequences of having information at our fingertips. *Science*, 333(6043), 776–778. <https://doi.org/10.1126/science.1207745>
10. Dror, I. E., & Harnad, S. (2008). Offloading cognition onto cognitive technology. *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/0808.3569>
11. Parasuraman, R., & Riley, V. (1997). Humans and automation: Use, misuse, disuse, abuse. *Human Factors*, 39(2), 230–253. <https://doi.org/10.1518/001872097778543886>
12. Buçinca, Z., Malaya, M. B., & Gajos, K. Z. (2021). To trust or to think: Cognitive forcing functions can reduce overreliance on AI in AI-assisted decision-making. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 5(CSCW1), 1–21. <https://doi.org/10.1145/3449287>
13. Alon-Barkat, S., & Busuioc, M. (2023). Human-AI interactions in public sector decision-making: “Automation bias” and “selective adherence” to algorithmic advice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 33(1), 153–169. <https://doi.org/10.1093/jopart/muac007>
14. Klein, S. H., Rupp, M. A., & Shanteau, J. (2025). The effects of human-like social cues on social responses towards text-based conversational agents: A meta-analysis. *Humanities and Social Sciences Communications*, 12, Article 1459. <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05618-w>
15. Nass, C., & Moon, Y. (2000). Machines and mindlessness: Social responses to computers. *Journal of Social Issues*, 56(1), 81–103. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00153>
16. Griffiths, M. D. (2005). A “components” model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191–197. <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
17. Brand, M., Young, K. S., & Laier, C. (2014). Prefrontal control and Internet addiction: A theoretical model and review of neuropsychological and neuroimaging findings. *Frontiers in Human Neuroscience*, 8, Article 375. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00375>
18. Brand, M., Wegmann, E., Stark, R., Müller, A., Wöfling, K., Robbins, T. W., & Potenza, M. N. (2019). The Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model for addictive behaviors: Update, generalization to addictive behaviors beyond Internet-use disorders, and specification of the process character of addictive behaviors. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 104, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2019.06.032>
19. American Psychiatric Association. (2022). Internet gaming. *Psychiatry.org*. <https://www.psychiatry.org/patients-families/internet-gaming>
20. World Health Organization. (2020). Addictive behaviours: Gaming disorder. <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gaming-disorder>
21. Pontes, H. M., & Griffiths, M. D. (2015). Measuring DSM-5 Internet Gaming Disorder: Development and validation of a short psychometric scale. *Computers in Human Behavior*, 45, 137–143. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.006>
22. Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2014). Internet addiction: A systematic review of epidemiological research for the last decade. *Current Pharmaceutical Design*, 20(25), 4026–4052. <https://doi.org/10.2174/13816128113199990617>
23. Young, K. S. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1(3), 237–244. <https://doi.org/10.1089/cpb.1998.1.237>
24. Pontes, H. M., Kuss, D. J., & Griffiths, M. D. (2015). Clinical psychology of Internet addiction: A review of its conceptualization, prevalence, neuronal processes, and implications for treatment. *Neuroscience and Neuroeconomics*, 4, 11–23. <https://doi.org/10.2147/NAN.S60982>
25. Weizenbaum, J. (1966). ELIZA - A computer program for the study of natural language communication between man and machine. *Communications of the ACM*, 9(1), 36–45. <https://doi.org/10.1145/365153.365168>

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №6(5)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.